

Grunnþáttur 1 – Þekking á réttindum barna

Barnasáttmálinn leggur ríka skyldu á opinbera aðila um að fræða fullorðna og börn um þau réttindi sem í sáttmálanum eru, með virkum og markvissum hætti (42. grein). Þau sveitarfélög sem vinna að því að innleiða Barnasáttmálann þurfa því að vinna markvisst að því að efla þekkingu á réttindum barna innan sveitarfélagsins og gæta þess að réttindin séu virt.

Til að börn geti notið réttinda sinna er nauðsynlegt að bæði börn og fullorðnir þekki réttindin, skilji inntak þeirra og geti sett þau í samhengi við daglegt líf og umhverfi barna (4. grein). Ítarleg fræðsla og upplýsingar um réttindin eykur líkur á að þau séu virt. Sömuleiðis eru þau börn sem þekkja réttindi sín mun líklegri til að bera virðingu fyrir réttindum annarra. Með því að auka skilning á réttindum er hægt að hafa áhrif á vinnuferla, viðhorf og þjónustu sem sveitarfélagið veitir.

Fræðsla um réttindi barna þarf að vera kerfisbundin og samfelld og má því ekki byggjast á afmörkuðu átaki. Börn læra ekki að virða réttindi annarra eða standa vörð um eigin réttindi með því einu að lesa eða heyra um Barnasáttmálann – það þarf þjálfun og reynslu til (3. og 12. grein). Það þarf einnig að tryggja að borin sé virðing fyrir réttindum í umhverfi barna. Vitundarvakning um réttindi barna er ferli sem er einungis trúverðugt ef fullorðnir og börn vinna saman, þannig er fræðslan lærdómsferli fyrir bæði fullorðna og börn.

Gátlisti 1 – Þekking á réttindum barna

Gott er að hafa hugfast að gátlista þessum er ætlað að leiða stýrihóp innleiðingarinnar áfram í störfum sínum. Ekki þarf að uppfylla öll upptalin atriði, en mikilvægt er að velta þeim fyrir sér. Atriðunum er ýmist ætlað að dýpka skilning á umhverfi og þjónustu sveitarfélagsins eða skoða innviði þess. Gátlistinn er ekki tæmandi.

Almennt

- Er vísað í Barnasáttmálann í stefnumótandi skjölum sveitarfélagsins t.d fjárhagsáætlun, aðalskipulagi, mannréttinda-, jafnréttis-, velferðar- og/eða skólastefnu o.s.frv.?
- Er markvisst tekið mið af réttindum barna við ákvarðanir innan sveitarfélagsins og í verklagi starfsfólks?

Réttindafræðsla

- Er réttindafræðsla fyrir börn og fullorðna regluleg, markviss og samfelld?
- Hafa kjörnir fulltrúar og starfsfólk sveitarfélagsins fengið fræðslu um réttindi barna og hvernig réttindin hafa snertingu við ólík starfssvið?
- Er réttindafræðsla í boði í leik- og grunnskólum?
- Hvaða aldurshópum er boðin réttindafræðsla?
- Er réttindafræðsla hluti af skólanámskrám leik- og grunnskóla?
- Hefur skólaráðum og stjórnnum nemendafélaga grunnskóla verið boðin réttindafræðsla?
- Hefur ungmennaráð sveitarfélagsins fengið réttindafræðslu og er sú fræðsla markviss? Er nýjum meðlimum í ráðinu boðin slík fræðsla við upphaf starfsársins?
- Hefur sveitarfélagið unnið að því að auka þekkingu íbúa á réttindum barna?
- Hefur starfsfólk, forstöðumenn og kjörnir fulltrúar fengið þjálfun og fræðslu í að vinna eftir Barnasáttmálanum?

- Eru nægar upplýsingar til staðar innan sveitarfélagsins um réttindi barna sem tilheyra viðkvæmum hópum t.d. börn með sérþarfir, börn sem sækja um alþjóðlega vernd eða börn sem þurfa á félagsþjónustu sveitarfélagsins að halda?
- Hefur starfsfólk sem vinnur með börnum og ungmennum fengið þjálfun í að vinna með réttindi barna og setja þau í samhengi við störf sín (leikskólakennarar, grunnskólakennarar, starfsfólk félagsmiðstöðva, frístundaheimila, ungmennahúsa, starfsfólk félagsþjónustu og barnaverndar)?
- Hafa kjörnir fulltrúar og embættismenn fengið þjálfun í að vinna með réttindi barna og setja þau í samhengi við störf sín?
- Eru réttindafræðsla hluti af starfsþjálfun nýs starfsfólks?
- Er tryggt að starfsfólk fái reglulega endurmenntun um réttindi barna?

Inntak og gæði réttindafræðslu

- Er þekking barna og fullorðinna á Barnasáttmálanum mæld eða metin með reglulegum hætti?
- Kannar sveitarfélagið með markvissum hætti upplifun barna og ungmenna af því hvernig réttindi þeirra eru uppfyllt innan sveitarfélagsins?
- Tekur réttindafræðsla mið af daglegu umhverfi og reynsluheimi barna? Nýtist hún sem forvörn í ólíkum aðstæðum sem kunna að koma upp í lífi barna/ungmenna?
- Taka börn og ungmenni þátt í réttindafræðslunni sem skipuleggjendur og/eða fræðarar?
- Koma utanaðkomandi stofnanir eða frjáls félagasamtök að réttindafræðslunni með einhverjum hætti?
- Miðlar sveitarfélagið upplýsingum til starfsfólks, barna og annarra íbúa um hvernig bregðast skuli við í tilvikum þar sem brotið er á réttindum barna?
- Eru þessar upplýsingar aðgengilegar og auðlæsar bæði fyrir börn og fullorðna?

Grunnþáttur 2 – Það sem barni er fyrir bestu

Ein af fjórum grundvallarforsendum Barnasáttmálans er að það sem barni er fyrir bestu, skuli ávallt hafa forgang þegar teknar eru ákvarðanir er varða það (3. grein). Af þessari forsendu leiðir m.a. að hagsmunir barna eigi að vera hafðir að leiðarljósi í allri starfsemi barnvæns sveitarfélags. Ef hagsmunir barna og fullorðinna vegast á, vega hagsmunir barna þyngra. Áður en mótaðar eru stefnur, fjárhagsáætlanir og reglur eða ákvarðanir teknar á vettvangi sveitarfélagsins ætti að greina og meta hvort og hvaða áhrif þær geti haft á hagsmuni og réttindi barna.

Afleiðingagreining

Við allar stærri ákvarðanir innan sveitarfélags er mælt með því að hagsmunir og réttindi barna séu metin með formlegum hætti, með gerð svokallaðrar afleiðingagreiningar (*Child impact assessment*). Á þetta bæði við um ráðstafanir er varða börn með beinum hætti og ráðstafanir sem eru líklegar til að hafa óbein áhrif á hagsmuni barna. Barnaréttarnefnd Sameinuðu þjóðanna hefur gefið út leiðbeiningar um gerð afleiðingagreininga, hér eru hagnýtar upplýsingar um þær.

Þegar mat er lagt á hvað teljist barni/börnum fyrir bestu skiptir máli að huga að réttindum barnsins í víðu samhengi, m.a. út frá grundvallarforsendum Barnasáttmálans. Þannig er til dæmis mikilvægt að huga að jafnræði og tryggja að börnum sé ekki mismunað með ómálefnalegum hætti (2. grein). Þá skiptir miklu máli að börn fái tækifæri til að tjá sig og hafa áhrif í málum er varða þau með einum eða öðrum hætti (12. grein). Almenn er ekki hægt að meta hvað sé börnum fyrir bestu nema taka tillit til sjónarmiða þeirra. Einnig getur verið gott að leita eftir sjónarmiðum þeirra sem starfa með börnum og umgangast þau í daglegu lífi. Sömuleiðis þarf að horfa til rannsókna og þekkingar á þörfum og stöðu barna sem til er á hverjum tíma. Mat á því hvað er barni eða börnum fyrir bestu hverju sinni verður ávallt að ráðast af heildarmati á ofangreindum forsendum. Að tekið sé tillit til réttinda barna, sjónarmiða þeirra, þeirrar þekkingar sem til er á hverjum tíma og síðast en ekki síst, aðstæðum hverju sinni.

Barnamiðuð fjárhagsáætlun

Barnaréttarnefnd Sameinuðu þjóðanna leggur ríka áherslu á að sveitarfélög sem vinna að því að innleiða Barnasáttmálann, greini fjárhagsáætlanir sína út frá sjónarhorni barna, með sambærilegum hætti og við gerð kynjaðrar fjárhagsáætlunar (4. grein). Það er fát sem lýsir með jafn skýrum hætti forgangsröðun sveitarfélags og fjárhagsáætlun þess. Fjárhagsáætlunin er í raun stefnuyfirlýsing um þau verkefni og málefni sem sveitarfélagið kýs að hlúa að og vernda. Sveitarfélag sem vinnur að því að innleiða Barnasáttmálann þarf því að greina og skoða hvernig það deilir fjármunum á milli málaflokka, hvernig fjármagnið nýtist börnum og hvort eða hvernig niðurskurður til ákveðinna málaflokka hafi áhrif á börn.

Fjárhagsáætlun er eitt öflugasta verkfærið sem sveitarfélag hefur til að uppfylla þær kröfur sem Barnasáttmálinn gerir til stjórnvalda. Í 4. grein sáttmálans kemur m.a. fram að stjórnvöld eigi að forgangsraða málefnum barna og gera allar viðeigandi ráðstafanir til að réttindi þau sem viðurkennd eru í sáttmálanum komi til framkvæmda, að því leyti sem sveitarfélögin hafa bolmagn til.

Gátlisti 2 - Það sem barninu er fyrir bestu

Gott er að hafa hugfast að gátlista þessum er ætlað að leiða stýrihóp innleiðingarinnar áfram í störfum sínum. Ekki þarf að uppfylla öll upptalin atriði, en mikilvægt er að velja þeim fyrir sér. Atriðunum er ýmist ætlað að dýpka skilning á umhverfi og þjónustu sveitarfélagsins eða skoða innviði þess. Gátlistinn er ekki tæmandi.

Hagsmunir barna

- Hvernig eru hagsmunir barna metnir þegar teknar eru ákvarðanir á vettvangi sveitarfélagsins er varða börn með einum eða öðrum hætti?
- Er Barnasáttmálinn lagður til grundvallar við alla ákvarðanatöku, á öllum sviðum sveitarfélagsins?
- Gerir sveitarfélagið afleiðingagreiningu (*child impact assessment*) við allar stærri ákvarðanir er hafa bein eða óbein áhrif á hagsmuni barna.
- Er litið til athugasemda og tillagna Barnaréttarnefndar Sameinuðu þjóðanna, til íslenskra stjórnvalda um innleiðingu Barnasáttmálans, við stefnumótun eða þegar ákvarðanir eru teknar sem hafa áhrif á börn?
- Er tekið mið af upplýsingum og rannsóknum um börn og hagsmuni þeirra við ákvarðanatöku á vegum sveitarfélagsins?
- Er tekið sérstakt tillit til sjónarmiða og reynslu barna sem málið varðar áður en metið er hvað er talið þeim fyrir bestu?
- Er tekið tillit til sjónarmiða þeirra sem vinna með börnum eða í þágu þeirra, svo sem félagasamtaka?
- Er sérstakur starfsmaður innan sveitarfélagsins sem hefur það hlutverk að hafa eftirlit með innleiðingu Barnasáttmálans og hagsmunum og réttindum barna ?
 - Hefur viðkomandi góða þekkingu á réttindum barna?
 - Hefur viðkomandi nægilegt umboð til að sinna sínu hlutverki?

Fjárhagsáætlun

- Eru útgjöld og fjárhagsáætlun sveitarfélagsins metin út frá barnvænum forsendum (*child friendly budgeting*) í samræmi við kynjaða fjárhagsáætlanagerð? [Hér](#) má nálgast upplýsingar um barnamiðaða greiningu fjárhagsáætlana.
- Eru útgjöld til ólíkra málaflokka barna borin saman milli ára?
- Eru áhrif niðurskurðar í málaflokkum tengdum börnum skoðuð áður en tekin er endanleg ákvörðun.
- Er haft samráð við börn og ungmenni við fjárhagsáætlanagerð?
- Er haft samráð við börn og ungmenni við ákvarðanatöku í niðurskurði?

Grunnþáttur 3: Jafnræði - Að horft sé til réttinda allra barna

Jafnræði - bann við mismunun er ein af fjórum grundvallarforsendum Barnasáttmálans (2. grein). Samkvæmt sáttmálanum eiga öll börn að njóta sömu réttinda án tillits til kynþáttar, kynferðis, trúar, ætternis, fötlunar, félagslegrar stöðu eða annarra aðstæðna. Þessi forsenda er grunnstef í hugmyndafræði barnvænna sveitarfélaga.

Þegar unnið er að því að efla jafnræði meðal barna er nauðsynlegt að skoða jafnræði út frá ólíkum forsendum. Sveitarfélag ætti að stuðla að jafnræði í allri sinni vinnu, jafnréttisáætlanir og mannréttindastefnur ættu að taka mið af því að börn og ungmenni eru víðtækur og fjölbreyttur hópur á breiðu aldursbili. Til að tryggja aukið jafnræði meðal barna er þörf fyrir markvissa vinnu sem miðar að því að; draga úr fordómum, breyta viðhorfum, úrvinnslu tölfræðilegra gagna um stöðu barna og mótun markvissrar stefnu með virku samráði við börn.

Þegar kemur að stefnumótun er mikilvægt að sveitarfélag safni upplýsingum um lífsskilyrði barna og haldi til haga í gagnagrunni. Með slíkum gagnagrunni getur sveitarfélagið greint viðkvæma hópa og geta þar af leiðandi beitt markvissum aðgerðum til að bæta stöðu þeirra. Einnig er mikilvægt að sveitarfélagið nálgist þessa hópa og eigi við þá samtal og samráð. Þekking umræddra hópa er mikilvæg og nýtist sveitarfélaginu við að vinna gegn mismunun.

Að greina mismunun og efla jafnræði krefst kerfisbundinnar fræðslu innan sveitarfélags og stofnana þess. Rýna þarf vinnulag í ólíkum málaflokkum, með það fyrir augum að meta hvort það takmarki eða útiloki ákveðna hópa barna og ungmenna frá þátttöku í verkefnum og þjónustu. Lykilatriði er að tryggja að öll börn eigi möguleika á að koma sínum skoðunum á framfæri, án tillits til stöðu þeirra. Oft getur verið nauðsynlegt að grípa til sérstakra aðgerða til að tryggja að t.d. börn af erlendum uppruna, börn með sérþarfir eða börn á forræði barnaverndar fái tækifæri til að hafa áhrif á málefni er varða þau. Oft getur verið erfitt að ná til þeirra hópa sem eru á jaðrinum félagslega eða búa við viðkvæmar aðstæður. Upplýsingarnar sem slíkir hópar búa yfir eru þó mikilvægar þar sem þeir nýta oft þjónustu sveitarfélagsins hvað mest. Til að auðvelda upphaf samtals við viðkvæma hópa er hægt að styðjast við hagnýtar leiðbeiningar frá umboðsmanni barna um samráð við sérfræðihópa barna.

Gátlisti 3: Jafnræði – Að horft sé til réttinda allra barna

Gott er að hafa hugfast að gátlista þessum er ætlað að leiða stýrihóp innleiðingarinnar áfram í störfum sínum. Ekki þarf að uppfylla öll upptalin atriði, en mikilvægt er að velta þeim fyrir sér. Atriðunum er ýmist ætlað að dýpka skilning á umhverfi og þjónustu sveitarfélagsins eða skoða innviði þess. Gátlistinn er ekki tæmandi.

Áætlanir og stefnumótandi skjöl sveitarfélagsins

- Hefur jafnréttisáætlun og mannréttindastefna verið gerð innan sveitarfélagsins?
 - Tekur áætlunin/stefnan mið af börnum og ungmennum og fjölbreytileika þeirra?
 - Er jafnræði skilgreint með víðtækum hætti?
- Taka önnur stefnumótandi skjöl, t.d. fjölskyldu-, velferðar- og skólastefna mið af fjölbreytileika og jöfnum rétti allra barna?
- Fer fram mat á aðgerðum sem hafa það markmið að koma í veg fyrir mismunun?

- Er haft samráð við börn sem tilheyra viðkvæmum hópum og leitað upplýsinga hjá þeim um hvort slíkar aðgerðir hafi skilað tilætluðum árangri?

Jafnræði

- Miðar starfsemi, áætlanagerð, regluverk og verkferlar innan sveitarfélagsins að því að tryggja jafnræði meðal barna og fyrirbyggja mismunun, t.d. á grundvelli:
 - Aldurs
 - Uppruna
 - Þjóðernis
 - Tungumáls
 - Húðlits
 - Kyns
 - Kynhneigðar
 - Kynvitundar
 - Kyneinkenna
 - Trúar
 - Pólítískra eða annarra skoðana
 - Efnahags
 - Heilsufars
 - Fötlunar
 - Búsetu
 - Stöðu foreldra
- Hvaða aðgerðir sveitarfélagsins hafa miðað að því að efla jafnræði og vinna gegn mismunun?
 - Í stjórnsýslu og annarri starfsemi sveitarfélagsins?
 - Í umhverfi barna og í þjónustu sem þeim er veitt?
 - Til að hafa áhrif á viðhorf íbúa, fullorðinna og barna?
- Eru allir sem vinna hjá sveitarfélaginu nægilega meðvitaðir um hvernig mismunun birtist í samfélaginu, hvaða áhrif hún getur haft á börn og hvernig rétt sé að bregðast við mismunun þar sem hún birtist?
- Fær starfsfólk sem vinnur með börnum sérstaka þjálfun í að greina mismunun?
- Er fólk meðvitað um jafnræði í daglegum samskiptum (t.d. í talsmáta, athæfi, orðanotkun og látbragði) á milli:
 - Fullorðinna?
 - Fullorðinna og barna?
 - Barna?
- Fá börn þjálfun í að koma auga á mismunun í daglegu lífi?
- Geta börn komið á framfæri ábendingum um mismunun til sveitarfélagsins?
 - Er tilkynningum barna og ungmenna um mismunun innan sveitarfélagsins safnað með kerfisbundnum hætti?
 - Er tekið tillit til ábendinga frá börnum um mismunun í aðgerðum sem miða að því að sporna gegn mismunun?
- Fær barn sem hefur orðið fyrir mismunun stuðning eða aðstoð við að leita réttar síns? T.d. í gegnum umboðsmann íbúa, sérstakan umboðsmann barna innan sveitarfélagsins?
- Gilda aðrar reglur um börn en fullorðna innan sveitarfélagsins?
- Mismuna gjaldskrár börnum eftir aldri t.d. gjaldskrár sundlauga, strætisvagna, frístundastarfs o.s.frv.

Gagnasöfnun og nýting gagna

- Er gögnum um líðan og stöðu barna safnað með markvissum og reglubundnum hætti?
 - Er upplýsingum safnað um viðhorf, velferð og reynslu barna?
 - Nær gagnasöfnunin til ólíkra hópa barna?
 - Hafa þessi gögn verið greind og skoðuð með heildstæðum hætti?
 - Hvernig eru þessar upplýsingar nýttar?
 - Eru upplýsingarnar nýttar til að stuðla að velferð barna og ungmenna og við mótun þjónustu sem þau nota?
 - Hefur farið fram greining á þessum gögnum með það að markmiði að kanna hvaða hópar barna eru í mestri hættu á að verða fyrir mismunun?
- Þegar spurningalistar eru lagðir fyrir börn eða gögnum safnað með öðrum hætti, er þá séð til þess að öll börn geti skilað inn svörum? Er hugað sérstaklega að þörfum barna með sérþarfir, börnum með annað móðurmál o.s.frv.?
- Koma börn að því að undirbúa spurningalistana, gagnasöfnunina og úrvinnslu?
- Hvernig eru niðurstöðurnar kynntar fyrir börnum?

Grunnþáttur 4 – Þátttaka barna

Ákvörðun um að innleiða Barnasáttmálann felur í sér viðurkenningu á að þekking og reynsla barna sé verðmæt fyrir sveitarfélag. Barnvæn sveitarfélög vinna að því að efla þátttöku barna og ungmenna í samfélaginu og leita eftir og nýta sér reynslu og viðhorf þeirra til að bæta þá þjónustu sem ætluð er þeim.

Samkvæmt Barnasáttmálanum ber stjórnvöldum þ.á.m. sveitarfélögum að hlusta eftir skoðunum barna og taka réttmætt tillit til þeirra. Sveitarfélögum er skylt að hvetja börn til lýðræðislegrar þátttöku og tryggja þeim vettvang til að tjá sig á eigin forsendum. Á það við um öll mál er varða börn með einum eða öðrum hætti, svo sem í skólastarfi, félagsþjónustu, frístundastarfi og við skipulag nánasta umhverfis. Réttur barna til þátttöku er einnig tryggður í ýmsum öðrum lögum, m.a. í barna- (nr. 76/2003), grunnskóla- (nr. 91/2008), framhaldsskóla- (nr. 92/2008), æskulýðs- (nr. 70/2007) og barnaverndarlögum (nr. 80/2002). Þó að sum lög tiltaki aldursmörk eða geri óbeint ekki ráð fyrir að ung börn hafi formlegar leiðir til áhrifa og þátttöku, þá eiga öll börn þennan rétt. Mikilvægt er að börn fái frá unga aldri þjálfun í því að koma sjónarmiðum sínum á framfæri, miðla málum og finna lausnir með öðrum.

Tækifæri barna og ungmenna til að hafa áhrif eru oft bundin við ólík ráð og hópa, svo sem ungmennaráð og nemendafélög. Engu að síður ber að nefna að Barnasáttmálinn tryggir öllum börnum jafnan rétt til þátttöku. Frá sjónarhorni réttinda allra barna þarf að veita ólíkum aldurshópum athygli. Leitast þarf við að hlusta á raddir ólíkra hópa, sérstaklega þeirra er standa höllum fæti eða eiga frekar á hættu að verða fyrir mismunun.

Leiðir fyrir börn til að hafa áhrif og taka þátt

Það er mikilvægt að börnum og ungmennum standi til boða ólíkar leiðir til þátttöku. Það eru ekki öll börn sem hafa áhuga á að taka þátt í ungmennaráðum eða nemendafélögum. Sum börn gætu ef til vill frekar viljað taka þátt í verkefnum í nærumhverfi sínu, svo sem í skólanum þeirra eða hverfi. Sveitarfélag sem vinnur að því að innleiða Barnasáttmálann ætti að skapa fjölbreytt tækifæri fyrir börn og ungmenni til að láta raddir sínar heyrast. Í stað einstakra viðburða þar sem samráð er haft við t.d. ungmennaráð eða nemendafélög, ættu samskipti og samræður á milli barna og stjórnenda sveitarfélagsins að eiga sér stað með reglulegu millibili. Mörg barnvæn sveitarfélög skipuleggja t.d. reglulegar umræður á milli barna, stjórnenda og annarra sem taka mikilvægar ákvarðanir.

Barnvæn sveitarfélög eiga að hafa skýra og markvissa verkferla fyrir samráð við börn og ungmenni vegna mála sem tekin eru fyrir innan stjórnsýslunnar. Mikilvægt er að skoða hvort þær leiðir/aðferðir til þátttöku sem eru í boði fyrir börn og ungmenni í sveitarfélaginu séu aðgengilegar öllum börnum. Skoða þarf og greina hvort erfiðara sé fyrir ákveðna hópa að taka þátt. Börn með greiningar og/eða skerðingar, börn af erlendum uppruna og yngri börn eru oft ólíkleg til að taka þátt í skipulögðum samráðsvettvöngum líkt og ungmennaráðum. Formlegar boðleiðir þurfa að vera til staðar milli ungmennaráðs og kjörinna fulltrúa og embættismanna sveitarfélagsins. Sömuleiðis þarf samráð við ungmennaráð að vera í föstum skorðum og með reglubundnum hætti.

Hér má nálgast handbók með dæmum um þátttöku barna og ungmenna á Norðurlöndunum.

Gátlisti 4 – Þátttaka barna

Gott er að hafa hugfast að gátlista þessum er ætlað að leiða stýrihóp innleiðingarinnar áfram í störfum sínum. Ekki þarf að uppfylla öll upptalin atriði, en mikilvægt er að velja þeim fyrir sér. Atriðunum er ýmist ætlað að dýpka skilning á umhverfi og þjónustu sveitarfélagsins eða skoða innviði þess. Gátlistinn er ekki tæmandi.

Áætlanir og stefnumótandi skjöl

- Ganga aðgerðaáætlanir og stefnumótandi skjöl út frá því að öll svið og nefndir hlusti eftir og vinni markvisst með raddir barna og ungmenna?
- Búa öll svið yfir færni til að hlusta eftir og taka réttmætt tillit til sjónarmiða barna og ungmenna við ákvarðanatöku? Hér má sjá dæmi um gátlista sem notaður er við ákvarðanatöku hjá sveitarfélagi í Svíþjóð.
- Er hlustað á raddir barna og ungmenna við ákvarðanatöku í málum er snerta þau?

Þjálfun starfsfólks

- Fær starfsfólk fræðslu um lagalegan grundvöll fyrir þátttöku barna og ungmenna?
- Býr starfsfólk yfir þeirri færni og þekkingu sem undirbýr þau fyrir að stýra samráðsfundum með börnum?

Ungmennaráð

- Er ungmennaráð starfandi?
- Hafa verið settar reglur um starf ungmennaráðsins og möguleika þess til að hafa áhrif á ákvarðanir?
- Hefur sveitarstjórn reglulegt samráð við ungmennaráðið?
- Leita öll svið og nefndir með reglubundnum hætti til ungmennaráðsins?
- Hefur ungmennaráðið fjármuni til ráðstöfunar?
- Hefur ungmennaráðið fengið fræðslu um stjórnkerfi sveitarfélagsins og hvernig ákvarðanir eru teknar innan þess?
- Hefur ungmennaráðið fengið fræðslu um Barnasáttmálann og um mannréttindi almennt?
- Eru til staðar verkferlar sem tryggja að ungmennaráðið geti komið málefnum á framfæri við sveitarstjórn með formlegum hætti?
- Eru til staðar verkferlar sem tryggja að tillögur og fyrirspurnir ungmennaráðsins fái efnislega meðferð innan sveitarfélagsins?
- Eru til staðar verkferlar sem tryggja að ungmennaráð fái endurgjöf frá sveitarstjórn eða öðru starfsfólki sveitarfélagsins í kjölfar þess að það leggur fram fyrirspurnir, tillögur eða kemur skoðunum sínum á framfæri með öðrum hætti?

Þátttaka annarra hópa eða einstakra barna

- Eru tækifæri til þátttöku tryggð fyrir:
 - Börn á ólíkum aldri?
 - Börn í jaðarhópum, börn sem eiga í hættu á að vera mismunað?
- Hvernig er stuðlað að þátttöku þeirra barna og ungmenna sem ekki eru hluti af skipulögðum hópum eins ungmennaráði eða stjórn nemendafélags?

- Er hlustað eftir skoðunum ólíkra hópa barna og ungmenna áður en ákvarðanir eru teknar sem tengjast þeim sérstaklega (t.d. skipulag skólustarfs, stefnumótun innan sveitarfélagsins, skipulagningu útvistar- og tómstundasvæða)?
- Geta börn og ungmenni haft frumkvæði að því að koma skoðunum sínum og tillögum á framfæri?
- Er börnum og ungmönnum gefin tækifæri til þátttöku nógu snemma í stjórnsýsluferlinu til að tryggja sé að þátttaka þeirra hafi raunveruleg áhrif?
-
- Hvaða hindranir koma í veg fyrir þátttöku barna og ungmenna innan sveitarfélagsins?

Nemendafélög og skólaráð

- Eru börn meðlimir í skólaráðum í öllum grunnskólum sveitarfélagsins?
- Fá börn og starfsfólk fræðslu um skólaráð og hlutverk þess? Hér má sjá stutt fræðslumyndband um skólaráð.
- Eru fulltrúar barna í skólaráðum valdir í samræmi við reglugerð um skólaráð?
- Er starfandi stjórn nemendafélags í öllum grunnskólum sveitarfélagsins?
- Fá börn og starfsfólk fræðslu um nemendafélagið og hlutverk þess? Hér má sjá stutt fræðslumyndband um nemendafélög.
- Geta börn á öllum aldri tekið þátt í nemendafélaginu?
- Hafa stjórnir nemendafélaga í öllum grunnskólum sett sér starfsreglur, þar sem m.a. er fjallað um val á skólaráðsfulltrúum?

Þjónusta við börn

- Fá börn tækifæri til þátttöku við þróun og mat á þjónustu sem ætluð er þeim, t.d. velferðar- og félagsþjónustu, samgöngu- og skipulagsmálum og skóla- og frístundastarfi?
- Eru börn með í umræðum og skipulagningu þegar vinna þarf að málum sem snúa að þeim, t.d. innan skóla- og frístundastarfs?
- Er leitað eftir skoðunum og reynslu barna og ungmenna af almenningssvæðum og notkun þeirra?
- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á samgöngur, gönguleiðir, skipulagningu og mótun almenningssvæða?
- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á hönnun, val á húsgögnum og leiktækjum í leikskólum, skólum, frístundaheimilum o.s.frv.?
- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á staðsetningu bygginga og svæða (svo sem byggingar íþróttamannvirkja, leikvalla, frístundaheimila, bókasafna o.s.frv.)
- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á opnunartíma og aðgengi að byggingum og svæðum?
- Er tekið tillit til barna og ungmenna, þarfa þeirra og skoðana til jafns við þarfir hinna fullorðnu þegar almenningssvæði eru skipulögð?

Grunnþáttur 5 – Barnvæn nálgun

Til þess að sveitarfélag sé barnvænt er ekki nóg að stefnur, reglur og ákvarðanir taki mið af Barnasáttmálanum. Tryggja þarf að umhverfi, viðhorf, stjórnsýsla og þjónusta sé barnvæn og taki mið af þörfum og hagsmunum barna.

Mikilvægt er að auðvelda aðgengi barna að ólíkum sviðum og stofnunum sveitarfélagsins. Sérstaklega er brýnt að þjónusta sem ætluð er börnum sé barnvæn, t.d. barnavernd og félagsþjónustan. Starfsumhverfi sveitarfélagsins ætti að mótast af þörfum barna, þannig að auðvelt sé fyrir börn á öllum aldri að óska eftir aðstoð við hæfi. Þá skiptir miklu máli að börn geti sjálf leitað til starfsfólks sveitarfélagsins og fengið leiðbeiningar og ráðgjöf, án aðkomu foreldra. Enn fremur þarf að tryggja að þau svið, stofnanir sem hafa ekki augljósa tengingu við börn tileinki sér barnvæna nálgun. Umhverfis- og skipulagssvið og fjármálasvið sveitarfélags ættu ekki síður að vera þátttakendur í að tileinka sér barnvæna nálgun og skóla- og frístundasvið eða barnavernd.

Barnavernd

Foreldrar bera meginábyrgð á velferð barna sinna og fara með forsjá þeirra. Þegar brotið er á réttindum barna eru sem betur fer flestir foreldrar færir um að aðstoða börn sín og koma fram fyrir þeirra hönd. Það er því miður ekki alltaf raunin. Í barnvænu sveitarfélagi þarf að tryggja að börn geti sjálf komið ábendingum og tilkynningum á framfæri ef réttindi þeirra eru ekki virt, óháð vitneskju eða samþykki foreldra. Þær leiðir sem standa til boða í sveitarfélaginu þurfa því að vera einfaldar og barnvænar, þannig að börn geti nýtt sér þær.

Til þess að stuðla að velferð allra barna í sveitarfélaginu þarf einnig að vinna markvisst að forvörnum og fræðslu. Til dæmis þarf starfsfólk sem vinnur með börnum að fá viðeigandi þjálfun til að greina líðan barna. Þannig er hægt að bregðast rétt við og tilkynna til barnaverndar ef ástæða er til að ætla að barn hafi orðið fyrir ofbeldi, vanrækslu eða annars konar illri meðferð. Liggja þarf fyrir skýrt verklag hvernig er unnið með slík mál.

Umhverfi og skipulag

Það er fátítt að börn og ungmenni komi að skipulagsmálum á vettvangi sveitarfélaga. Þó eru börn og ungmenni ef til vill einhverjir virkustu notendur umhverfis og samgangna. Þegar kemur að því að skipuleggja útivistarsvæði, skólalóðir, samgöngur á milli hverfa o.s.frv. búa börn yfir mikilvægum upplýsingum og þekkingu sem getur nýst starfsmönnum sveitarfélagsins. Eins er mikilvægt að huga að því að ákveðin svæði geta skipt börn máli, þó það sé ef til vill ekki augljóst hinum fullorðnu.

Hugmyndafræði barnvænna sveitarfélaga byggir á því að starfsfólk sveitarfélags tileinki sér barnvænt sjónarhorn og nálgun í störfum sínum. Það ætti að leggja sig fram við að nálgast þarfir barna og bjóða þeim að taka þátt í skipulagsferli. Á þetta sérstaklega við um þegar unnið er að skipulagi skólalóða og skólabygginga eða útivistarsvæða ætluðum börnum og ungmennum.

Félags- og menningarleg starfsemi barna

Mikilvægt er að barnvænt sveitarfélag styðji við félagslegt umhverfi og menningu barna með fjölbreyttum hætti. Sum sveitarfélög gera það með því að veita styrki til íprótta- og tómstundaiðkunnar eða efla börn í að standa fyrir eigin menningarviðburðum. Barnvænt sveitarfélag ætti að leita eftir viðhorfum og skoðunum barna á því hvernig þau vilja verja frítíma sínum og stuðla að fjölbreyttu frístundastarfi. Sömu leiðis þarf að kanna aðgengi barna að menningarstofnunum innan

sveitarfélagsins. Barnvænt sveitarfélag ætti einnig að styðja við menningarviðburði á vegum barna og ungmenna með því að bjóða uppá verkefnastyrki og/eða aðstöðu.

Gátlisti 5 – Barnvæn nálgun

Gott er að hafa hugfast að gátlista þessum er ætlað að leiða stýrihóp innleiðingarinnar áfram í störfum sínum. Ekki þarf að uppfylla öll upptalin atriði, en mikilvægt er að velta þeim fyrir sér. Atriðunum er ýmist ætlað að dýpka skilning á umhverfi og þjónustu sveitarfélagsins eða skoða innviði þess. Gátlistinn er ekki tæmandi.

Viðhorf til barna

- Hefur sveitarstjórn og starfsfólk almennt jákvætt viðhorf til barna og ungmenna?
- Eru skoðanir og gildismat barna jafn mikilvæg og hinna fullorðnu?
- Miða verkefni, starfshættir og samskipti innan sveitarfélagsins að því stuðla að jákvæðu viðhorfi og virðingu fyrir börnum?

Þjónusta við börn

- Fá börn tækifæri til þátttöku við þróun og mat á þjónustu sem ætluð er þeim, t.d. þegar kemur að barnavernd og annarri velferðarþjónustu, samgöngu- og skipulagsmálum og skóla- og frístundastarfi?
- Hafa svið sveitarfélagsins reglulegt og uppbyggilegt samstarf við ungmennaráðið?
- Er markvisst leitað eftir skoðunum barna á öllum aldri við mat á þjónustu?
- Vita börn almennt hvert þau geta leitað aðstoðar hjá öllum stofnunum og sviðum sveitarfélagsins? T.d. í tilvikum þar sem réttindi barna eru ekki virt eða þau eru ósátt við þá þjónustu eða aðstoð sem þeim er veitt.
 - Getu börn með auðveldum hætti nálgast starfsfólk viðeigandi stofnana eða sviða?
- Getu börn á öllum aldri fengið upplýsingar og ráðgjöf við hæfi, án aðkomu foreldra t.d. frá skólasálfræðingi, félagsráðgjafa o.s.frv.?
- Er umhverfi stofnana hlýlegt og barnvænt? Er tekið tillit til þarfa barna? T.d. á skrifstofu félagsþjónustu, barnaverndar?
- Getu börn komið á bændingum og kvörtunum um brot réttindum sínum á framfæri með einföldum hætti, án samþykkis foreldra?
- Fær starfsfólk sveitarfélagsins, sem vinnur með börnum, sérstaka þjálfun í því að greina og bregðast við ýmsum vandamálum t.d. vanrækslu, ofbeldi eða annarri illri meðferð?
 - Eru til skýrir verkferlar um tilkynningar til barnaverndar innan allra stofnana sem vinna með eða fyrir börn?

Umhverfi

- Er tekið tillit til þarfa og hagsmuna barna við skipulagningu og mótun svæða í sveitarfélaginu, s.s. íbúahverfa, almenningsvæða, opinberra svæða, göngu- og hjólastíga og vega?
- Hafa hagsmunir og sjónarmið barna áhrif á skipulagningu og ákvarðanatöku um skipulags- og umhverfismál?
 - Er tekið tillit til barna á öllum aldri eða barna með sérþarfir?
- Hafa hagsmunir, þarfir og sjónarmið barna áhrif þegar verið er að skipuleggja húsnæði og lóðir sem ætlaðar eru börnum, s.s. skóla- og frístundahúsnæði?

- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á skipulag, byggingu og breytingar á byggingum og svæðum sem ætluð eru þeim?
- Fá börn tækifæri til að hafa áhrif á hönnun, val á húsgögnum og leiktækjum?
- Hafa hagsmunir, þarfir og sjónarmið barna áhrif þegar verið er að skipuleggja svæði/hverfi?
 - Íbúahverfi? • Byggð og náttúruleg græn svæði?
 - Almenningssvæði (garðar, opin svæði)? • Vegi, gangstéttir og hjólastíga?
 - •
- Er tekið tillit til þarfa ólíkra hópa barna við skipulagningu og mótun almenningsvæða og er hlustað á þessa hópa?
 - Börn með fatlanir (aðgengi)
 - Börn með sérstök áhugamál (skipulagning íþróttahúsnæðis og garða).
- Eru áhrif á börn metin í tengslum við:
 - Svæðisskipulag?
 - Skipulag samgangna og umferðar?
 - Eru viðhorf og skoðanir barna tekin til greina þegar áhrif eru metin?

Félags- og menningarleg starfsemi barna

- Hvernig styður sveitarfélagið við íþrótt- og tómskundaiðkun barna og ungmenna?
 - Með niðurgreiðslu á félagsgjöldum (hvatapeningum)?
 - Er upplýsingum um þessa möguleika miðlað til allra barna og ungmenna?
- Hvernig styður sveitarfélagið félags- og menningarlega starfsemi barna og ungmenna?
 - Með því að veita verkefnastyrki?
 - Með því að útvega aðstöðu/svæði fyrir slík verkefni?
 - Er upplýsingum um þessa möguleika miðlað til allra barna og ungmenna?
- Tekur stuðningur til íþrótt- og tómskundaiðkunar og félags- og menningarlegrar starfsemi barna tillit til:
 - Barna og ungmenna með takmarkað fjármagn á milli handanna?
 - Börn og ungmenni með fatlanir?
 - Börn með sérstök áhugamál?
- Er upplýsingum um viðhorf barna til frístunda safnað? Er kannað á hvaða hátt þau vilja verja frítíma sínum?
 - Eru þessar upplýsingar nýttar við þróun verkefna og úthlutun styrkja/aðstöðu?
 - Hafa forgangsatriði barna og ungmenna haft áhrif á stuðning til félags- og menningarlegrar starfsemi?

